

S Z E M L E

Meskó Lajos: Bendeguz. MNy. XXXII. (1936.) 328-29.

Ezen rövid cikk mintegy tömör kivonatát nyújtja az egész pesti nyelvészeti irány módszerbeli sajátosságainak, amelyeknek segítségével pesti nyelvtudósaink a világháború utáni években annyi „felfedezéssel“ lepték meg a tudományos világot, és azért talán nem minden tanulság nélkül való lesz számunkra is a vele való foglalkozás. A cikkben természetesen célzat rejtőzködik, amelyet azonban a szerző hozzáértők előtt már cikkének címével is felfed; az egész t. i. valami török eredetű magyar hunmonda megletének körmönfont igazolása akar lenni. Ezt a következtetést azonban majd más lenne hivatva egy jólismert módszer szerint a jámbor és éktelenül tudományosnak látszó cikkből levonni. Szerzőnk ugyanis azért választott ekké címéül Attila atyjának nevéként egyes késői krónikáinkban olvasható *Bendeguz* névvariánst, hogy ily módon török *Bündzögüz* névalakra lyukadhasson ki, amely Jordanes *Mundzucus*-ától független, török eredetű magyar névalaknak lehessen tekinthető. A hiba csupán az, hogy összes középkori krónikáink hun törtéleirainak egyedüli forrása Kézai, a hunkrónika szerzője, akinél pedig *Bendacuz* névalak olvasható. Ez a névalak pedig, amint ezt már rég tudták, Kézai forrásának, Jordanesnek, *Mundzucus*-ából származott némi kis olvasási hibákkal: az *u > e* olvasási hiba gyakori (v. ö. Sz. Fü. I. 106), a *M- > B*-tévesztés pedig hallási (diktálási) hibának tekinthető. — Jordanes *Mundzucus*-át Németh Gyula a török *mundžuk* „gyöngy, üveggyöngy“ szóval próbálta magyarázni. Meskó szerint ez a származtatás kifogástalan, ami azonban mindenesetre tévedés. Németh Gyula ugyanis nem vette tekintetbe, hogy a név magyarázatánál nem Jordanes névalakjából kell kiindulni, hanem az egykorú névalakokból, amelyek Theophanes 158 *Ἰουνοδοτος*-a és Priskos Rhetor *Μουνοδοτος*-a, ami azt jelenti, hogy a mindkét névalakban szereplő *-di-* eredeti, és így *dž*-vel semmi módon kapcsolatba nem hozható, arról nem is szólva, hogy Theophanes *ho-* szókezdetének elhagyása — úgy látszik — görög nyelvi elvonásnak tekintendő, mivel azt a görög határozott névelőnek értelmezhatték. — De baj van a török *mundžuk* szóval is. Ez a szó ugyanis nem egyszerűen gyöngyöt, hanem a szemverés ellen a nyakban viselt gyöngyöt is jelenti. Valószínűleg elhomályosult összetétel, amelynek első része kétségtelenül a török *mojun*, *mojn* „nyak“ szó, amint ez világosan kitűnik a Németh által feltételezett *mundžuk* szónak karakjergyz *mojn-čo* „rote Perlen“ és kjerjergyz *mojn-sak* „u. a.“ alakjaiból (v. ö. Radloff IV. 2120),¹ amiből az is következik, hogy a IV. században ezen szó első

¹ A szó egyéb variánsai: krimi tatár *bunčuk* „die Muscheln, Kügelchen oder Perlen, die man am Halse der Pferde befestigt“; osmanly *bundžuk* „Glasperlen, kleine Muscheln, falsche Perlen“ (Radloff IV. 1815.).

szótagjában a *mojun* > *mün* összevonás még semmikép sem lehetett meg. Így tehát a *mundzuk* szóalak még Jordanes *Mundzucus* névalakjának a megmagyarázására sem lehetne alkalmas, ha az egykorú névalakokra nem akarnánk is tekintettel lenni.

Németh magyarázata azonban Meskó tetszését sem nyerte meg, mert ennek a révén — úgy látszik — nem tudott volna a magyarnak vélt *Bendeguz* névalakhoz eljutni. Ezért Pais Dezsőnek egy kuriózus ötletéhez folyamodott, aki az Anonymus *Bunger* névalakját *Bünger*-nek olvasva, ezt a nevet a töröknek mondott *bün* (*mün*) „leves“ szóval hozta kapcsolatba. Sőt ezen fura etimológia támogatására még *Bunger* fiának nevére *Borsu*-ra is hivatkozott, jelentési összefüggést gyanítván a két név között. A *Borsu* nevet ugyanis *bors* „Pfeffer“ szavunkkal vette azonosnak, annak ellenére, hogy a *bors* köznévalakja az Anonymus korában még *bursu* volt; de hát ilyen csekély hangeltérések a pesti etimológusokat sohasem szokták zavarni. [Még jó, hogy *Bunger* unokájáról nem sütötték ki, hogy „borsos tokány“ névre hallgatott; ami azonban késik, nem múlik.] — Pais Dezsőnek azonban egyéb „bűnei“ is vannak a *Bunger* név magyarázata körül, az t. i., hogy valami török *bün* „leves“ szó semmiféle török szótárban sem akad. Ő ugyanis ezt a szóalakat csak kikövetkeztette a Radloff szótárban is olvasható *min* > *mün* szóból: egyes török nyelvekben ugyanis nem ritka a *m* > *b*-hangváltozás. Azonban a *mün*-nek jelentése megint nem „leves“, hanem „Fischbrühe“, „Fischsuppe“. De ez a szó is csak az Altáji és Szajáni hegységeknek vidékén élő törzsecskék nyelvében van meg, akikről pedig közismert, hogy eredetileg szamojédok voltak és csak a közelmúltban törökösödtek el. Egy hasonló hangalakú „Fischsuppe“ jelentésű szó azonban a kamasszini szamojédban is van; ez *mî*, *mijü* (v. ö. Castren, Samojed, Wörterverz. 221), amellyel az idézett áltörök szó nyilván összefügg. Érdekes, hogy Melich Jánosnak is ugyanilyen módon, vagyis egy szamojéd-török szó segítségével sikerült a *Saroltu* nevet megmagyaráznia. — Miután Meskó a szamojéd halászlével ilyen sikeres kapcsolatba hozta Attila atyjának a nevét, a név végződésének megmagyarázása már nem fájdította meg a fejét. Egyszerűen elővette Németh Gyula kis török nyelvtanát, ahol szerencsésen talált egy „gyakori“ *džyyz*, *džijiz* < *-džiyiz*, *-džuyuz*, *-džüjüz* < *-džüyüz* kicsinyítő képzőt; hogy aztán a török *-dž*-nek mimódon felelhet meg a magyarban *-d-*, az őt már nem bántotta: valahogyan csak volt! Azonban még ezzel a Németh Gyula török nyelvtanában talált török kicsinyítő képzővel is póruul járt. Ilyen török kicsinyítő képző ugyanis nincs, illetve csak Kúnos Ignác Oszmán-török nyelvkönyvében (309. l.) van, amelyre azonban még saját folklóre-szövegeiből sem tud élő nyelvi példát idézni. Tőle ezeket a feltételezett összetett képzőket és velük a Kúnos által képzett szóalakokat átvette Radloff és Németh Gyula is. Az azonban bizonyos, hogy

Meskó névmagyarázata ép ezzel lett igazán stilszerűvé. Ilyenformán sikerült ugyanis neki egy hibás olvasaton alapuló nevet egy hibásan feltett török szó és egy hibásan feltételezett török képző segítségével megmagyaráznia. Így aztán igazán nem csodálnivaló, hogy a hatalmas hunkirály neve végül is a bizonyára meglehetősen gusztyusos „szamojéd — és nem szögedi — halászlécske“ értelmet kapta nála.

Igy etimologizálnak ők . . .

Moros Ella.

Csűry Bálint: A népnyelvi bűvárlat módszere. (A Turul-Szövetség Népkutatási Füzetei, szerkeszti Bakó Elemér. 1. sz. Bp. 1936. — 42 l.)

A népnyelv tanulmányozására akarja buzdítani Csűry az egyetemi ifjúságot s azért nem az újabb módszerek kritikái ismeretét nyújtja, hanem buzdít, kötelességteljesítésre int s a bevált módszer alapismereteit adja a munkára készülő ifjúság számára. E hármas célkitűzés szempontjából választja ki a tárgyalt anyagot is. A buzdítást nemcsak lendületes felszólalással akarja elérni, hanem feleleveníti a nyelvjáráskutatásnak azokat a mozzanatait, amelyek öntudatos kutatómunkára serkenthetnek, bemutatja a nyelvjárástanulmányozás hasznos voltát s megismerteti a külföldi törekvések azon mozzanataival, melyek egyrészt lelkesítő hatásúak szép eredményeikkel, másrészt pedig elmaradottságunkra és kötelességteljesítésre figyelmeztetnek bennünket. Az utóbbi célt szolgálja ismeretlen vagy igen kevésbé ismert nyelvjárásaink egybeállítása (21—22. l.) is. A népnyelvkutatás alapelvei közül nem a rendszeres feldolgozás módjaival foglalkozik részletesebben, hanem a gyűjtés technikájával és a feljegyzés módjával. (26—39. l.) Nagy szeretettel jellemzi a gyűjtés különböző módjait. A szókinés gyűjtésében nem a betűrendes, hanem a tárgykörök szerint való gyűjtés híve, mert ez biztosabb eredményekre vezet. A pusztán megfigyelésre szorítkozó passzív gyűjtéssel szemben gyakorlati szempontból a tudakolódnó aktív gyűjtés módjait elemzi részletesen s ebben az elemzésben évtizedes gyűjtőmunkájának gazdag tapasztalatait bőségesen értékesíti és sok hasznos gyakorlati tanácsot ad a kezdő kutató számára. Ez a füzet legrészletesebb, leggyakorlatibb része, melyet vonzóvá tesz a sorok közt lappangó lírai meghatottság s a szerzőnek a tárgya iránt érzett mély, alkotásra serkentő szeretete is. Különösen a tudatos gyűjtés szempontjából igen kívánatos lenne, hogy minél több ifjú kutatót kalauzoljon e kis füzet a népnyelvi bűvárlat rögzös és fáradságos, de messzevezető útjain.

Kelemen József.